

Hjernen og emosjoner

- **Tenkehjernen**

Cortex

- Kognitive fungering
- kognitiv funksjonsnedsettelse

- **Følelhjernen**

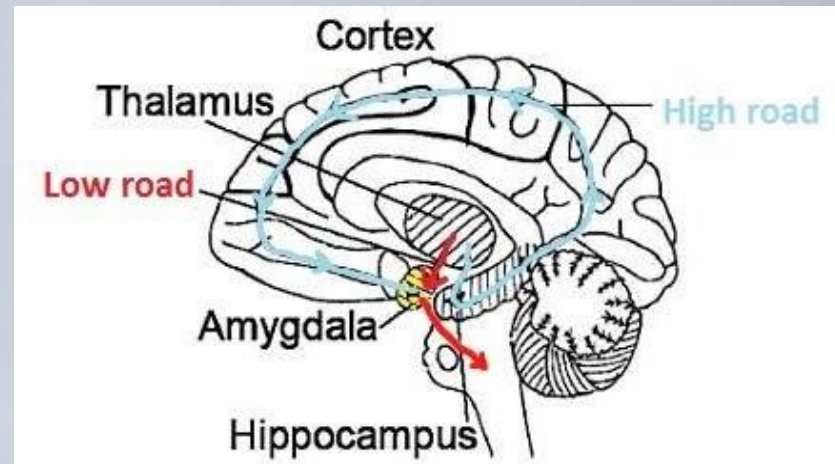
Limbiske system

- Flight, fight, freeze

- **Overlevelshjernen**

Autonome system

- Forlengede marg

- ① *The high road (blue) goes via the cortex, where **emotion regulation and cognitive processing is integrated.***
- ② *The low road (red) involves subcortical structures, and **represents rapid emotional responses, such as the fight or flight pattern.***

Forsvarlighetskravet

- Jfr Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester §4-1

Beslutningsteori

Beslutningstakerne er rasjonelle aktører som beslutter ut fra på bevisste, konsekvensstyrte handlinger, som baseres på:

- i. kjennskap til alle alternativer,
  - ii. kjennskap til alle konsekvenser,
  - iii. konsistente verdier og
  - iv. klare beslutningsregler
- (March ibid., s. 52).

Beslutninger følger en tidsmessig orden. Det handler om timing, hva som er aktuelt og mulig gitt de ressursene og omstendighetene som er på det aktuelle tidspunktet. «Garbag Can»-modellen. (March & Olsen, 1995, s. 94).

Beslutninger blir neglisjert, og deltakerne er ofte prosessorientert og ikke resultatorientert (ibid., s. 104). .

Like ofte som et problem finner sin løsning, er det løsningen som søker etter problemer (Christensen og Daugaard Jensen 2001)

Beslutningsteori

March hevder at beslutningsteorier i stor grad handler om hvordan beslutninger burde tas, ikke hvordan de rent faktisk blir tatt (March, 1995id., s. 51).

Han oppgir fire forestillinger om hvordan beslutninger blir til.

- ① beslutninger er resultat av bevisste, konsekvensstyrte handlinger.
- ② beslutninger er konsekvenser av en identitetslogikk som utøves gjennom strukturer, regler, roller og vaner.
- ③ beslutninger blir påvirket av interaktive miljøer
- ④ resultatet av beslutningen har ikke betydning for forståelsen av den beslutningen som blir tatt

(ibid., s. 51–52).

Skjønnsutøvelse fordrer at avgjørelsen ikke alt er tatt

Helt avgjørende for skjønnsutøvelse er at beslutningen eller avgjørelsen ikke er tatt på forhånd (Ellingsen & Johansen, 1999). Det må altså finnes et handlingsrom.

- En annen måte å uttrykke dette på, er ubestemthet (Grimen og Molander 2010, s. 179)
- Det ubestemte er profesjonenes legitimering av krav om fagområder og tilhørende oppgaver (Abbot, 1988, s. 60).
- Skjønn som epistemisk (vitenskapelig) kategori, innebærer resonnering over det særskilte tilfellet for å komme fram til en begrunnet konklusjon over hva vi bør gjøre i en gitt situasjon (Grimen og Molander, s. 182).
  - Denne formen for praktisk resonnering skjer i kombinasjon med en norm (ibid.).
  - «Hvis det ikke finnes noen normative holdepunkter som styrer resonneringen, kan man ikke snakke om utøvelsen av skjønn» (ibid., s. 184).

Grad av frihet/ ubestemthet

Handlingsrommet eller det ubestemte er i noen yrkeskontekster innen helse- og sosialfaglig arbeid sterkt begrenset.

- Ved en rekke medisinske inngrep finnes det prosedyrer og standarder som blir fulgt for å sikre at alt fra hygiene, at det blir gjort reder for alt utstyr som benyttes og at vitenskapelige dokumenterte praksiser blir fulgt osv.
- I slike situasjoner er det større grad av skjønn forut for tiltakene i forbindelse med utredningsarbeidet og diagnostiseringen enn i gjennomføringen av tiltaket.

Når det gjelder flere av velferdsyrkene, vet vi at noen oppgaver ofte krever stor grad av skjønnsanvendelse.

Årsaken er det store antallet faktorer eller variabler som har betydning for

- hvorfor bestemte situasjoner oppstår,
- hvordan disse utvikler seg og forløper,
- hvordan de kan påvirkes og løses.

Like saker behandles ulikt

- Det er i slike tilfeller en fare for at det faglige skjønnnet får utslag som innebærer at like saker behandles ulikt, og at ulike saker behandles likt.
  - Her er det faglige skjønnnet ikke utøvd slik det har til hensikt å gjøre.
- Ved å evaluere og reflektere over praktiseringen av faglig skjønn, kan vi se de svakhetene som ligger i skjønnsansværelsen og på den måten kan vi også forbedre praktiseringen av faglig skjønn.
- Det faglige skjønnnet blir med andre ord utsatt for en overprøvingsordning (Grimen & Molander, 2010, s. 195).

Lovskjønn og rettslig standard

- I jussen legges det vekt på at regelanvendelsen må komme før skjønnsanvendelsen, og skjønnsanvendelsen omtales som å utøve lovskjønn.
  - Det handler om å avgjøre i hvilken grad skjønnsbestemte lovbetingelser er oppfylt (Boe, 1993). Det vil si at det i utgangspunktet er klare regler som gir svaret fordi avgjørelsen ligger i reglene, men det forekommer situasjoner der visse bestemmelser ikke kan gjøres gjeldende uten at det først blir anvendt skjønn.
  - Når skjønnsvurderingen er gjort, blir disse implementert i regelanvendelsen.
- Også i andre former for skjønnsanvendelse enn innen de rent juridiske, er det viktig å klargjøre hvilke normer og regler som gjelder. På den måten blir profesjonsutøverne klar over hvilket handlingsrom som finnes for skjønnsutøvelsen.
- Som eksempel på dette er rettsregelen om at tjenestene skal være forsvarlige.
- Innbakt i regelen ligger en skjønnsvurdering som bygger på fagene som inngår i utformingen og gjennomføringen av helse- og omsorgstjenestene.
- Når lovregelen forutsetter skjønnsvurdering, skal slikt skjønn utøves.

Forståelse av situasjonen

- Vår forståelse av en situasjon eller en problemstilling har også betydning for vår bedømmelse og våre beslutninger.
- Utøvelsen av det faglige skjønnnet vil stå under påvirkning av vår forståelse også når skjønnsutøvelsen skjer i en vitenskapelig tradisjon slik faglig resonnering, der forskerne tilstreber å gjøre gyldige tolkninger.
- Hermeneutikken beskjeftiger seg også med tolkningsarbeid.

Systematisk skjønnsanvendelse

① Fakta om situasjonen

- Mest mulig pålitelige fakta, fortrinnsvis samlet inn ved hjelp av vitenskapelige metoder og/eller spesifikke metoder som er utviklet innenfor det bestemte faget som er grunnlaget for skjønnsvurderingen

② Aktuelle faglige vinklinger

- godt faglig skjønn forutsetter kjennskap til og kunnskap om de aktuelle faglige tilnærmingene til den aktuelle situasjonen skjønnsvurderingen gjelder.

③ Fordeler og ulemper ved ulike tilnærminger

- alle tilnærminger har potensielt fordeler og ulemper. Hvordan slår disse ut i den enkelte situasjonen,
  - hvilke ulemper som særlig bør unngås og
  - hvilke fordeler vi særlig etterstrebe
  - får derfor betydning for hvilke tiltak som velgeser,
- en bevissthet om ulemper og fordeler, styrker evnen til å observere og avbryte hvis disse ikke slår ut slik som forventet eller ønsket.

Systematisk skjønnsanvendelse

- ④ Virkninger på lang og kort sikt,
  - Avveie nærmere det som er effektiv og hensiktsmessig her og nå, opp mot eventuelle uheldig effekter på lengre sikt. Omvendt det som fortone seg som en svært dårlig løsning her og nå kan være ønskelig på lengre sikt,
- ⑤ Risikofaktorer og usikkerhet,
  - Lite ønskelig å velge løsninger der risikoen er veldig høy, og nytteverdien av tiltaket veldig lav.
  - Utfordringen er å finne måter å foreta gode risikovurderinger på. En ting er hva som generelt er risikofaktorer som er knyttet til et tiltak, noe annet er å vite hvordan dette vil være i forhold til den konkrete situasjonen tiltaket tenkes brukt i og i forhold til den personen tiltaket er tenkt iverksatt overfor.

Systematisk skjønnsanvendelse

- ⑥ Personlig integritet og rettssikkerhet
  - Enhver beslutning og ethvert tiltak bygger på grunnleggende verdier og ivaretar hensyn til personlig integritet og rettssikkerhet.
  - En måte å sikre dette på er å etablere rutiner for nedtegning (notoritet eller etterprøvbarhet) og rapportering som gjør det mulig å etterprøve de tiltakene som er iverksatt.
  - Særlig viktig er dette når den som tiltaket iverksettes overfor selv ikke har ressurser eller mulighet til å samle inn eller oppbevare denne typen informasjon selv.

Systematisk skjønnsanvendelse

⑦ Kjenne seg selv i relasjoner til andre

- for å utøve faglig skjønn i visse praksiser, kreves det evne til å relatere seg til andre.
- Det innebærer å kjenne seg selv, være emosjonelt stabil, være moden, tåle tvetydighet og å holde styr på egne emosjoner.

⑧ En samlet kritisk vurdering

- faren ved å dele opp eller fragmentere, er en svekkelse av forståelsen av helheten.
- foretar en kritisk vurdering av hvordan tiltaket passer inn eller påvirker helheten i det tilbudet personen mottar og hvordan den situasjonen tiltaket iverksettes i, påvirker personen samlet sett (Ellingsen & Johansen, 1999, s. 46–47).

Perspektiv på selvbestemmelse

1. Juridisk
2. Retorisk
  - ① Definisjon
3. Individ (opplæring m.m.)
4. System (medborgerskap)

1. Selvbestemmelse- Juridisk sett

Grunnloven - Eksempelvis § 102 –

- Enhver har rett til **respekt for sitt privatliv** og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon. Husransakelse må ikke finne sted, unntatt i kriminelle tilfeller. Statens myndigheter skal sikre et vern om den personlige integritet.

CRPD - Eksempelvis Artikkel 3 Generelle prinsipper

- a) respekt for menneskers iboende verdighet, **individuelle selvstendighet med rett til å treffe egne valg, og uavhengighet, ...**

I 1969 uttalte Nirje: "Om retten til selv-bestemmelse ikke respekteres, så finnes den ikke".

I 1972 skrev han artikkelen "Retten til selvbestemmelse" – basert på menneskerettighetene.

Rettsikkerhet

- Rettsikkerhet er en av grunnpilarene i rettsstaten.
- Rettsikkerheten ivaretar i) legalitetsprinsippet og ii) at borgere får de ytelser og tjenester som loven gir.
- Rettsikkerhet er det mest systematisk skjevfordelte godet i det norske samfunn (Prof.dr.jurist Jan Fridthjof Bernt, UiB)
- Ni av ti stortingspolitikere svarer TV2 at de mener rettsikkerheten ikke er god nok når personer ikke får innfridd lovfestede rettigheter (2010).
- «Vi skal ikke ha et samfunn der folk må ty til advokat for å få ivaretatt sine rettigheter sier Anette Trettebergstuen (Ap).

Rettsgodet selvbestemmelse

Rettsreglene er ”berarar av verdier, og er i mange tilfelle dei mest autoritative uttrykk vi har for kva som er etisk akseptabelt” (Østenstad 2000, s. 32).

Krenkelse av eller brudd på rettsreglene svekke rettssikkerheten og truer de rettsgodene som sikrer

Retten til å bestemme selv,
som i neste omgang sikrer rettsgodene

- i. selvutvikling og
- ii. egenidentitet.

Noen er mer sårbare for slike krenkelser.

Dette alene gjør at det kan være grunn til å rette oppmerksomheten mot lovene og legale handlinger.

2. Selvbestemmelse - retorisk sett

retorikk = talekunst (ofte om overtalelse)

[Spill film](#)

Chester Finn - Be that change

① Definisjon

Selvbestemmelse er å **ha kontroll over valg** og beslutninger som har betydning i livet. Ikke en absolutt kontroll, men **muligheten til** å være den som "forårsaker" valg og beslutninger.

(Deci 1980; Deci & Ryan 1985; Wehmeyer & Berkobien 1991 her etter Whemeyer and Metzler 1995, s. 111 – vår oversettelse)

Selvbestemmelse innebærer **holdninger** og **ferdigheter** som kreves for å handle som den som "forårsaker" / treffe valg uten uønsket påvirkning eller innblanding fra andre.

(Wehmeyer 1992 her etter Wehmeyer og Metzler 1995, s. 111 – vår oversettelse)

Karl Elling Ellingsen Ph.D

Steve Dowsen – Seattle 2000

[Spill film](#)

Selvbestemmelse

Wehmeyer (1999, s.59) intervjuet 400 personer med psykisk utviklingshemming for å undersøke betydningen av sentrale karakteristika i forhold til selvbestemmelse.

- funksjonell autonomi[1]; fra avhengighet av andre til egenomsorg og selvstyring
- selvregulering[2]; et kompleks responssystem ift å undersøke omgivelsene og sitt eget responsrepertoar (hvordan man skal handle, å evaluere tjenligheten og å revidere planen om nødvendig)
- psykologisk myndiggjøring [3]; oppnådd kontroll/ ”lært forhåpningsfulhet”
- og selvrealisering[4]; kjenner sine styrker og svakheter bygd på respons fra signifikante andre/ positiv forsterking

Selvbestemmelse

- Det viste seg at særlig
  - funksjonell autonomi (egenomsorg og selvstyring)
  - selvregulering (et kompleks responsystem)
- var utslagsgivende med hensyn til å anslå høy eller lav grad av selvbestemmelse.
- Undersøkelsene viste også at selvbestemmelse hadde betydning for hvordan vedkommende skåret på spørsmål om livskvalitet (høy grad av selvbestemmelse - økt livskvalitet).

Kausalagenten

En kausalagent involverer seg i selvregulering og målrettet handlinger, og mennesker handlinger forstås som

- a) motivert av biologiske og psykologiske behov,
- b) innrettet mot selvregulerende mål,
- c) drevet fram av en forståelse av årsaker og mål og
- d) trigget av kontekster som frembyr støtte, muligheter, samt beskyttelse.

I motsetning til stimulus-respons teorier om mennesker handlinger.

Wehmeyer mfl 2015

Kausal-agent-teorien 2015

Selvbestemmelse er en disponerende karakteristikk som manifesterer seg i å handle som kausal/årsaks-agent i sitt eget liv.

Selvbestemmende personer (i.e. årsaks-agenter), handler i forhold til frivillig valgte mål.

Selvbestemmende handlinger fungerer slik at de muliggjør at personen blir kausal/årsaks-agent i sitt eget liv.

Self-determination is a dispositional characteristic manifested as acting as the causal agent in one's life. Self-determined people (i.e. causal agents) act in service to freely chosen goals. Self-determined actions function to enable a person to be the causal agent in his or her life.

(Shogren, K., Wehmeyer, M., Palmer, S.B., Forber-Pratt, A.J., Little, T.J. And Lopez, S. mfl 2015)

① Miljøterapeutisk arbeid

Er en arbeidsform hvor en arbeider

- **både** med miljøet gjennom å tilrettelegge og intervensjoner både i miljøet/ miljøbetingelsene
  - i noen tilfeller benyttes miljøet til å utløse følelser og reaksjoner som det jobbes terapeutisk med,
  - ofte er miljøet en faktor som det terapeutiske arbeidet både forholder seg til og foregår i
- **og** gjennom terapeutisk arbeid rettet mot enkeltpersoner og relasjoner de har til andre, og grupper
  - Terapidelen består av en rekke tilnærming tilpasset tilstand, situasjon, fagmiljøets erfaring og kunnskap etc.

Emosjonsregulering

- Her finnes flere terapiformer som er aktuelle og som benyttes i miljøet
  - KAT
  - DBT/TSS
  - Målrettet miljøarbeid/ atferdsterapi
- Tilpasset personens kognitiv fungering (alder og kognitiv funksjonsnedsettelse), oppøves forståelse, kunnskap og ferdigheter (KAT, DBT) eller innlæres ferdigheter (målrettet miljøarbeid)
- Emosjoner er reelle og viktige
- Evnen og forutsetningene til å regulere kan lett overvurderes eller tas for gitt
- Manglende emosjonsregulering blir ofte feiltolket

Funksjonsrettede og deltakelsesrettede tiltak

- **Funksjonsrettede** tiltak dominerer i første del av ((re-)/habiliterings) prosessen (Lie 2001, s.31)
  - Funksjonsrettede tiltak gir kompetanse
    - Gjenkjenne, forstå, håndtere (eksempelvis emosjoner)
    - funksjonell autonomi
- **Deltakelsesrettede** tiltak dominerer i den siste delen av prosessen (ibid)
- Funksjonsrettede tiltak er funksjonelle og hensiktsmessige i den grad de gir deltakergevinster (ibid)
- Selvregulering og funksjonell autonomi (funksjoner) øker graden av deltakelse og økt grad av selvbestemmelse
- Selvbestemmelse gir økt livskvalitet

Hva er livskvalitet

Livskvalitet er et internasjonalt validert rammeverk utviklet av Dr. Robert Schalock. Livskvalitet er representert av åtte områder, som gir en indikasjon av personens livskvalitet innen tre større områder:

- Selvstendighet
- Sosial deltakelse
- Well-being

De åtte områdene er:

- **Selvbestemmelse** – autonomi / personlig kontroll, personlige mål, valgmuligheter
- **Personlig utvikling** – utdanning, personlig kompetanse, utføring
- **Sosial inkludering** – integrering og deltakelse i lokalmiljøet, roller, støtte
- **Interpersonlige relasjoner** – interagering, relasjoner, støtte
- **Rettigheter** – juridiske, menneskelige (respekt, verdighet, likhet)
- **Emosjonell well-being** – tilfredshet, selvforståelse, fravær av stress
- **Fysisk well-being** – helse og ivaretagelse av helse, aktiviteter i hverdagen, fritid
- **Materiell well-being** – finansiell status, arbeidsstatus, boforhold

Studier om effekten av opplæring

- Wehmeyer mfl (2012) gjennomførte en studie hvor en gruppe (n=235) elever med utviklingshemming deltok i en treårige opplæring om selvbestemmelse.
- Opplæringen baserte seg på en rekke undervisningsmetoder, elevinvolvering, bl.a. involvering i utarbeidelse av elevens IOP (se <http://www.ngsd.org/>).
- En kontrollgruppe (n=132) fikk undervisning som vanlig.
- Intervensjonen viste tydelig effekt med blant annet mer positive mønster og vekst i sine selvbestemmelses-skår, enn kontrollgruppen

Undersøkelsen ble gjennomført etter 2 og 3 års intervensjon, og benyttet The Arc's Self-Determination Scale (Wehmeyer & Kelchner 1995).

Selvbestemmelse i spesialpedagogisk undervisning

1. Forskning har vist at personer med utviklingshemming, lærevansker, emosjonelle og atferdsmessige forstyrrelser og autisme, har lavere grad av selvbestemmelse enn andre elever.
2. Elever med utviklingshemming blir mer selvbestemmende hvis de får adekvat instruksjon om selvbestemmelse.
3. Status som den som har selvbestemmelse, knyttes til et mer positivt utdannings- og arbeidsrettet utbytte, som gir bedre mulighet til arbeid og selvstendig livsførelse, fritidsaktiviteter, og bedre livskvalitet.

Wehmeyer et al 2015

Funksjons- og deltakelsesrettede tiltak

Funksjonsrettede tiltak

- dominerer i første del av rehabiliteringsprosessen

Deltakelsesrettede tiltak

- dominerer i den siste delen.

Funksjonsrettede tiltak

- er funksjonelle og hensiktsmessige først og fremst i den grad de gir klare deltakergevinster (Lie 2001, s.31)

En studie utført av Mitchell (2014) viser at det ikke er pedagogikken som må endres eller tilpasses, men innholdet.

Lærerne må ha høye forventninger til læring, og tro på at eleven kan lære med rett hjelp og støtte. Undervisningen må være strukturert, målrettet med tydelig ledelse.

To viktige spørsmål; i) når og hvor bør slik opplæring skje, og ii) hva er det som er viktig å lære og hva er viktig å lære bort?

Medborgerskapsporet

har internasjonalt utspredelse og kjennet som

- Individualized Funding,
- Self-direct support
- Citizenship.

I Europa er organisasjonen **Inclusion Europa**

(<http://inclusion-europe.eu/>) og en rekke

brukerorganisasjoner, sterke advokater for denne retningen.

Utsagnet "Nothing about us without us" og "Hiring and firing" har sitt opphav fra disse.

I Europa finnes det en rekke miljøer som forsker innen dette området, inklusive menneskerettighetsorganisasjoner.

I Storbritannia leder Simon J. Duffy The Center for Welfare Reform som er orientert rundt denne retningen. Han er initiativtaker til et arbeide som har betegnelsen "Design Principles for a Global Movement".

BPA

Brukerstyrt personlig assistanse

BPA er det nærmeste vi kommet i) Individualized Funding og ii) Self-direct support.

Personer med langtids omfattende bistanndsbehov fyller vilkårene for ordningen.

I Norge er det i 2012 rundt:

- 500.000 personer med funksjonsnedsettelse
- 280.000 mottar helse- og omsorgstjenester
- 14.500 som fyller vilkårene for BPA
- 2900 som benytter BPA, hvorav
- 500 utviklingshemmede

